ЕХНІЧНИЙ КОМІТЕТ СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
МІНІСТЕРСТВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ ТА СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ТА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Збірник наукових праць учасників
XVI Міжнародної наукової конференції
СловоСвіт 2020
«Проблеми української термінології»
м. Львів, 1–3 жовтня 2020 р.

Львів
Видавництво Львівської політехніки
2020

УДК 800
П 823

Редакційна колегія:

проф., д-р філол. наук Ірина Фаріон (головний редактор);
проф., д-р філол. наук Ірина Кочан (заступник головного редактора);
м. н. с. Микола Зубков (відповідальний секретар);
проф., д-р філол. наук Надія Андрейчук;
проф., д-р філол. наук Флорій Бацевич;
проф., д-р філос. наук Ігор Дуцяк;
проф., д-р техн. наук Федір Заблоцький;
доц., канд. філол. наук Володимир Задорожний;
проф., д-р філол. наук Олена Кузнецова;
доц., канд. філол. наук Зоряна Куньч;
проф., д-р філол. наук Олена Левченко;
проф., д-р філол. наук Галина Мацюк;
проф., д-р техн. наук Богдан Рицар;
проф., д-р філол. наук Олександра Сербенська.

Відповідальний за випуск
старший науковий співробітник Роман Мисак

П 823 **Проблеми** української термінології : зб. наук. праць учасників XVI Міжнар. наук. конф. «*СловоСвіт 2020*», 1–3 жовт. 2020 р. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. – 172 с.

ISBN 978-966-941-490-8

У збірнику опубліковано статті, які розкривають такі тематичні напрямки: теоретичні засади термінознавства й лексикографії, лексикографія та міжмовні зв'язки, нормування та стандартування термінології, термінологія природничих і гуманітарних знань.

Для науковців і фахівців різних галузей знань, а також викладачів і студентів навчальних закладів.

УДК 800

Адреса редакційної колегії:
Національний університет «Львівська політехніка»,
к. 206, вул. Карпінського, 2-4, Львів-13, 79013

За можливі технічні збіги з іншими науковими працями автори відповідають персонально

ISBN 978-966-941-490-8

© Національний університет «Львівська політехніка», 2020

УДК 811.161

Ніна Філіппова
Національний університет кораблебудування
ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв

ПОЛІЕКВІВАЛЕНТНІ ТЕРМІНИ: ТЕРМІНОГРАФІЧНИЙ ВИКЛИК

© Філіппова Н. М., 2020

Описано українсько-російсько-англійський словник – посібник поліеквівалентних технічних термінів. Зазначено, що міжсистемна полісемія – це закономірне явище для термінологій різних сучасних галузей знань. У статті виокремлено структурні особливості словника і показано багато прикладів поліеквівалентних технічних термінів.

Ключові слова: українська мова, термінологія, поліеквівалентні терміни, полісемія, словник-посібник.

Ukrainian-Russian-English dictionary and reference book of polyequivalent technical terms is described. It is highlighted that intersystem polysemy is a traditional phenomenon for different contemporary terminologies. The structure of "The Dictionary and Reference Book of Polyequivalent Technical Terms" and a number of polyequivalent technical terms are shown.

Keywords: Ukrainian language, terminology, polyequivalent terms, polysemy, dictionary and reference book.

Актуальність цієї праці зумовлено тим, що, по-перше, тепер не існує однозначного визначення поняття «термін», хоча загальноприйнятими характеристиками терміна як особливої лексичної одиниці вважають: а) системність; б) об'єктивність; в) однозначність (або принаймні тенденція до однозначности; г) експресивна нейтральність; д) наявність дефініції; ж) милозвучність [9]. По-друге, відомо, що для сучасного глобального світу науки і техніки притаманна активна, надзвичайно динамічна взаємодія наукових, економічних, фахових контактів. Розвиток наук різних галузей знань у різних країнах відбувався, як відомо, неоднаково й нерівномірно, а тому в різних мовах однакові поняття мають різні джерела номінації: 1) статус терміна надають загальновживаним одиницям цієї мови як вислід різносемантичних процесів, наприклад метонімії; 2) термін потрапляє до мови як запозичина з іншої мови; 3) терміна утворють у мові за допомогою грецьких або латинських морфем; 4) термін набуває нового значення в результаті запозичування одиниць з інших наукових галузей; 5) терміна «вигадують» ті, хто щось винаходить [5, с. 9]. По-третє, формування та розвиток будь-якої терміносистеми – це одна з важливих проблем сучасного термінознавства, оскільки сам предмет дослідження надзвичайно складний своїми екстралінгвістичними й лінгвістичними параметрами: еволюція такої складної системи – це процес постійного розгортання та переінтегрування всіх складників цієї системи залежно від еволюції самої галузі знань, яку номінує ця терміносистема (серед найголовніших функцій терміна завжди вирізняють номінативну функцію, оскільки він завжди є словом або словосполукою, й інформативну функцію, оскільки він завжди виражає окреме поняття в цій галузі знань), і її інтегрування з іншими галузями знань, бо нині нема окремих, цілковито автономних галузей знань. Надто це виявляється, коли досліджують системи, які доволі динамічно розвиваються і, унаслідок цього, мають вельми нестабільний характер: цілісність і диференційованість такої системи одночасно формується і руйнується в процесі її розвитку.

На практиці, викладаючи такі теоретичні та практичні курси, як «Загальне термінознавство», «Теорія і практика науково-технічного перекладу», «Мова для спеціальних цілей» (державна або

іноземна), «Academic English», ми безперечно стикаємося із проблемою т. зв. «полієквівалентних» термінів: загальнонаукових або загальнотехнічних лексичних одиниць, які часто пов'язані з проявом полісемії. Бажання укласти посібник-словник полієквівалентних термінологічних одиниць зумовлено декількома чинниками: досі не існує словників багатозначних технічних термінів, а потребу в такій довідковій інформації відчувають як студенти, так і викладачі. Досвід засвідчує, що студенти, перекладаючи спеціальну лексику користаються електронними словниками, які, зазвичай, не надають диференційованої інформації стосовно однозначности терміна або особливостей його вживання.

Попри те, що одна з головних ознак терміна – це його однозначність, термінологічна багатозначність є актуальною та дискусійною проблемою, про що свідчить величезна кількість досліджень У розділі «Література» наведено тільки декілька прикладів аналізу явища полісемії в різних українськомовних терміносистемах, які стосуються специфіки функціювання, аналізу типів багатозначних термінологічних лексем, дослідження причин виникнення нових термінологічних значення тощо [1; 3; 7; 8; 10]. Безперечно, маємо визнати, що завдяки дії лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників полісемія виникає як вислід обов'язкового закону еволюції мови, а оскільки, як ми зазначили, для всіх галузей науки і техніки нині властива міжгалузева інтеграція, то природно, що виникають багатозначні лексеми. Лінгвістичними чинниками традиційно вважають метафоризацію, метонімізацію, а також «утворення похідних значин від перенесення полісемії твірної основи на похідну одиницю, а також схильність людського мислення до систематизування й узагальнення знань про явища дійсності, відкривання нових знань і з'яви нових понять, потреба в точному номінуванні понять і явищ, неухильна потреба – забезпечувати гнучку комунікацію» [8, с. 78]. Традиційно також полісемію ділять на галузеву (внутрішньосистемну), міжгалузеву (міжсистемну) і навіть зовнішньосистемну. Предметом нашого посібника є полієквівалентні терміни, які належать до міжгалузевої полісемії, до яких ми зараховуємо й термінологічні соматизми: наприклад, *головка, шийка*. Ми вживаємо словосполуку «полієквівалентні терміни», а не «багатозначні терміни», оскільки до цієї групи проблемних, щодо перекладу, ми зараховуємо загальнонаукові й загальнотехнічні слова т. зв. «широкої» семантики, спектр перекладних еквівалентів для передавання їхніх значень українською мовою іноді доволі широкий: напрриклад, ***critical*** *– важливий (factor, condition); основний (dimension, hazard); суттєвий (differences)*; *критичний для позначення математичних і фізичних параметрів (temperature, pressure, angle, mass, point)*, але можливі й такі варіанти перекладу «*вирішальний, першочерговий, відповідальний*». Іноді навіть відбувається десемантизація такої лексеми: наприклад, «*a common* ***feature*** *in the development of the theory... – загальним для...*» або «*with this* ***feature****, the instrument... – завдяки цьому приладу...*».

Мета навчального словника полієквівалентних термінів у тому, щоб на конкретних прикладах із джерел технічних знань задемонструвати, як перекладати і, як функціюють українськомовні полієквівалентні терміни англійською мовою. Посібник призначено для студентів-філологів, а також для студентів технічних спеціальностей (бакалаврів, магістрантів, аспірантів).

Характеристики лексикографічних параметрів, структури паперових і комп'ютерних словників і процедури їхнього укладання доволі ретельно описали різні автори, наприклад [4; 11]. Нині часто згадують і комунікативний аспект лексикографічних праць: адресата (цільового користувача), його наміри й мотиви для використання лексикографічного джерела, його вимоги для більшої зручности [2], що, уважаємо, надзвичайно важливо та заслуговує на окремий опис і аналіз.

Суттєвим є наявність прикладів уживання полієквівалентних термінів співвіднесених з однією термінологічною групою; це надто важливо для тих, хто вивчає англійську мову не тільки для отримання конкретної практичної допомоги в процесі перекладу з англійської або української мов, але і для глибшого осмислення умов уживання полієквівалентних термінів.

Текстові приклади було дібрано з різних джерел: енциклопедії, англійські технічні словники, спеціальні часописи, різноманітні онлайн-джерела.

Словник не передбачає аналізування культурологічних особливостей мови різних галузей знань, принаймні, на цьому етапі його укладання.

Структура посібника має такі розділи: 1) словник полісквівалентних термінів українською мовою і їхній переклад англійською; 2) глосарій полісквівалентних термінів – дефініції та приклади вживання; 3) словник загальновживаних науково-технічних слів; 4) додаток 1 (грецькі й латинські терміноелементи); 5) додаток 2 (особливі випадки утворення множини загальнонаукових слів).

Українсько-російсько-англійський словник (Розділ 1) побудовано за абетковим принципом: наприклад, *автономний, агрегат; блок, боковий; варіант, вібрація*. Словник містить 100 базових лексем, які можна вважати частотними технічними термінали, властивими різним галузям знань, наприклад, *аварія, агрегат, апаратура*.

Розділ 2 містить глосарій із дефініцією і прикладами вживання лексеми для того, щоб показати, як значення кожного англійського терміна реалізують в умовах реального мовленнєвого вживання: саме приклади допомагають зрозуміти особливості та специфіку значення кожної конкретної лексеми. Наприклад:

Candidate: варіант; тип. *Structural candidate* – варіант конфігурації конструкції. *Candidate material* – придатний матеріал.

Dramatic: значний; суттєвий; наочний. *Dramatic change, dramatic increase*.

Practical: практичний; доцільний; раціональний; можливий; промисловий; серійний. *Practical physical and cost characteristics*.

Отже, у цьому короткому повідомленні ми мали на меті привернути увагу до того шару термінологічної лексики, якому ще, на наш погляд, не приділено належної уваги. Тобто намагалися окреслити основну мету створення словника-довідника таких неоднозначних, щодо перекладу, термінологічних одиниць, доцільність, основні підходи до його укладання, основні лексикографічні параметри. Найближчим часом плануємо опублікувати його паперову версію, детальне аналізування різних аспектів особливостей його укладання, і, нарешті, аналіз потенційно можливих функцій для його користання на різних гаджетах для студентства та створення комп'ютерної версії.

1. *Булик-Верхола С. Лексико-семантичні процеси в українській музичній термінології // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2013. № 765. С. 78–81.* ***2.*** *Васильєва Л. П. Актуальні проблеми сучасної українсько-хорватської лексикографії: з досвіду укладання та практичного застосування двомовних словників // Мовознавство. 2019. № 5. С. 21–31.* ***3.*** *Годована М. П. Спостереження над семантичними особливостями термінологічної лексики. URL : http://www.term-in.org/goods/15-1-1-1/category/sposterej/.* ***4.*** *Дубічинський В. В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології. Харків : НТУ «ХПІ», 2004. 203 с.* ***5.*** *Д'яков А., Кияк Т., Куделько З. Основи термінотворення : Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : KM Academia, 2000. 218 с.* ***6.*** *Казимирова І. А. Прикладна лінгвотермінографія в типологічному аспекті // Мовознавство. 2017. № 2. С. 55–68.* ***7.*** *Кримець О. М. Полісемія українських технічних термінів // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2012. № 994. Вип. 64. С. 78–80.* ***8.*** *Куньч З. Полісемія в українській електроенергетичній термінології // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 77–81.* ***9.*** *Симоненко Л. О. Термін як предмет лексикографії // Мовознавство. 2017. № 1. С. 35–48.* ***10.*** *Соломахін А. Ф. Полісемія в українській астрономічній термінології // Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту ім. Петра Могили]. Серія «Філологія. Мовознавство». 2012. Т. 195. Вип. 183. С. 91–96.* ***11.*** *ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. [Чинний від 2010-07-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 35 с.*